

زمان به واتا گشتیییه که ی بریتیییه له هه چه شنه قه راروپرپییه ک که په یامیک ده باته ناو کۆمه لانی خه لکه وه، ئه وهش له نیشانه کانی وه ک دهنگ و رهنگ و تابلۆ و وینه وه، بگره تا دوایی ده گرتیه وه. له واتای زانستی زمانناسیدا بریتیییه له کۆمه له یاسایه کی دهنگی، واتایی و ریزمانی که به یارمه تی کۆمه له واژه به ک ده توانی کۆمه لکی له بران نه هاتوی رسته ی پی ساز بکری. ئه و رستانه ش که له ریگی سیستمی دوایی مرۆفه وه به رهه م دین ده بنه هۆی پیوه ندی نیوان تاکه کان. (کلپاسی: ۱۳۸۶) هه ر زمانیک خاوه ن ریتساکانی تاییه ت به خۆیه تی، ئه و ریتسایانه ی که له واندا بۆ وینه دیاری کراوه "کار" و "به رکار" و "بکه ر" له کوئی رسته دا جی ده گرن. "ناو" و "ئاوه لئاو" چۆن که لکیان لئ وه رده گیرئ؟ شوینی "ورده واژه" کوئییه و "نامرازی پیوه ندی" چۆن ده کار ده کری و زۆر شتی دیکه ی له و بابه ته که به گشتی ریزمانی پی ده گوتری. (هه مان سه رچاوه).

له هه نگاوی سه ره تادا ده بی ئاماژه به وه بکری که پاژی یه که می باسکراو له هه موو زمانه کاندایا وه به شه، به لام ئه وه ی که یاسا و ریتسای زمانه کان له خۆ ده گری و له چوارچیه ی زمانناسی زانستیدا باسی لئ ده کری، له زمانیکه وه بۆ زمانیکی دیکه خاوه ن تاییه تمه ندی خۆیه تی و دیاره له و نیوه دا زمانی کوردییش له و تاییه تمه ندیانه بی به ش نییه، واته زمانی کوردی سه ره رای ئه وه ی بۆ وینه له گه ل زمانی فارسی نزیکیه تی هه یه و له باری ریزمانیسه وه رهنگه هاویه شیتیبیان هه بی، له لایه کیشه وه له گه ل زمانی عه ره بی له ئاستی خواستنه وه ی وشه و کارتیگه ریتی له بواری وشه وه، زمانی کوردی و ئه و ده قانه ی پیشتر به رهه م هاتوون و هه لبه ت زۆریه ی ئه و

زمانی نووسین و کیشه گانی به رده می (چه ند سه رنجیکی کورت له سه ر کیشه یه کی پچیاو)

یونس ره زایی
(بۆکان)

نوسین و بهرهمه رادیویی و تهلهفزیونیانی ته مپۆی باشووری کوردستان، کهوتوونه ژێر کارتیکه ریبی تهو زمانه وه، بهلام بهو پێیهش زمانیکی سه ره خۆیه. دیاره هه ر به حوکمی تهو سه ره خۆیی و خاوهن شوناس بوونهش، ده بێ یاسا و رێسای تایبه تی هه بی و تهو یاسا و رێسیایانه له لایهن نووسه رانییه وه ره چاو بکرتین، بۆیهش ئاخیهوهران نالیم؛ چون پیم وایه به شیککی زۆری ئاخیهوهران به شیوهی سروشتی یاساکان ده پارێژن و تهو نه دهش که تووشی شیوانی زمانی دین، به شیککی هه ره زۆری له ئاکامی که لک و هه رگرتنی هه له و ناراستی رێسا زمانیه کانه له لایهن راگه یاننده کانه وه.

تهوهی به دهیان جار و له دهیان که ناله وه تهو بابه ته خراوته به ریاس که شیوهی رسته سازی له هه وال و راپۆرت و بهرنامه تهلهفزیونییه کانی باشووری کوردستان، به شیککی زۆری پیرهوی رێساکانی رسته سازی زمانی عه ره بیه، یهک لهو نمونانه یه. تهو نمونانهی که به شی زۆریان ئیستاکه به پانه وه که لکی لێ و هه رده گیری و هه ر تهو هه لانه له لایهن نووسه رانییه وه دووپات ده کرتیه وه، چون جاری وایه به هۆی دووپات بوونه وهی زۆر و جاری و اشه به هۆی تی نه گه یشتن له واتای دروستی وشه و رسته سازی نامۆ و ناراسته، که ته نانه ت له رێسای زمانه سه ره کییه کهش لاده ده ین. نمونه یهک وهک ده نکیک له خه لوار دینه وه. وشه ی "نبرد" وشه یه کی فارسییه و تهو واتایانه ی له فه ره نگه جودا کاندای بۆ لێ دراوته وه:

فه ره نگه دیه خودا: نبرد ((ن ب)) (ا) کارزار. (فه رنگ اسدی). جنگ. جدال. قتال. (غیاث اللغات). به معنی کوشش و جنگ و جدال و رزم و کارزار...

فه ره نگه موسوعین: (ن ب) ((په.)) (ا) ۱ - جنگ، کارزار ۲ - مسابقه.

فه ره نگه عه مید: نورد؛ جنگ؛ رزم؛ کارزار؛ پیکار له هه موو تهو واتایانه دا هه رده که وئ که "نبرد" به واتای شه ر و تیکه هه لچوون و له یه کدانی دوو، یان چه ند که س، شه ر و پیکدادانی مابه ین دوو سپا و تا دوایی هاتوه و له هیه ک کوئ واتای "نازا" ی نییه، واته "نبرد"، "ناو" هه نه ک "ئاوه لئاو"، که چی تا قمییک له نووسه رانی باشوور، ته نانه ت چه ند نووسه ری به ناویانگیش، به هۆی نه زانینی و اتاکه ی، له هه موو ده که کانیاندا، به شیوه یه کی هه له و له

شوینی هه له دا لهو وشه یه، که لک و هه رده گرن و هه ر تهوهش ده بیته هۆی تهوهی پیکهاته ی رێزمانی رسته و پیکهاته ی واتاییه هه له ده رچی، ته گه رچی راده ی تهو وشانه ی به واتای ناراست و له پیکه یه کی جودا له پیکه ی رێزمانی خۆیان که لکیان لێ و هه رده گیری و بوونه ته وشه ی باوی ناو زمانی نووسین و راگه یانندن یه کجار زۆرن، بهلام وهک نمونه وشه ی "نبرد" له چه ند ده قدا ئاوی که لک لێ و هه رگیری وه، که هه م واتاکه ی ناراسته و هه م به هۆی نه زانینی واتای وشه که وه پیکه ی رێزمانیه که شی گۆر دراوه. "مامه ریشه تهو پیاو نه به رده له سه ره تا وه پروای به مافی گه ل هه بوو"، "شیخ مه حمود تهو رپه ره نه به رده له لایهن داگیرکارانه وه دوور خرایه وه" له هه ردووی تهو نمونانه دا مه به سستی نووسه ران نازایه تی مامه ریشه و شیخ مه حمود بووه، واته مه به سستیان؛ مامه ریشه و شیخ مه حمود تهو پیاوه ره شید و نه ترسانه بووه. تهوانه و سه دان نمونه ی هه له و هه له تیکه یشتنی و، کارتیکیان کردووه نووسه ران و شاعیرانی گه وره ی وهک "دوکتۆر عه بدوللا په شیو" و فه رهاد شاکه لی" و زۆر که سی دی، له باشووری کوردستان دان به وه دا بنین که زمان و نووسینی کوردی له وئ رپه یه کی پر مه ترسی و هه له ده برئ، ته نانه ت ده لێن "تهو ره وته زمانی کوردی به ره و مل شکان ده با".

هه رچی ئیمه بۆ پاراستنی یاسا و رێساکانی زمانی زگماکیمان زیاتر هه ول بده ین، بێ گومان زمانیکی پاک و ره سه نتر ده گاته ده ست به ره ی داها توو. جودا له وهش تیکه یشتن له نیوان تاکه کان و نه وه کانیان ساناتر ده ین. تهوه ی ئیستاکه له نیوان نه وه ی نویدا، ته نانه ت له نیو نووسه ره کاندای به سه ر سی پیتی "ک" و "چ" و "گ" هاتوه جیگای سه رسورمان و له هه مان کاتدا لێ ورد بوونه وه یه. له شیعی تا قمییک له شاعیرانی نویدا و واتای لهو بابه ته ده خۆینییه وه "خۆشه و یستم! له چۆی دنیا بتبینمه وه"، له دوان و ئاخفتنی ئاساییشدا تهو رستانه ده بیستری "خه لکی چۆی"، "له چۆ بووی؟"، "بۆ نه گه رایه وه جیانه که م" تهوه چه ند نمونه یه که گیرانه وه یان ره نگه زیاتر ته نه ز ئاسا بنوینی و بزه بخاته سه ر لێوی خۆینه ر و بیسه ر، بهلام ورد بوونه وه یه ک ره نگه گرئ بخاته نیو چاوانمانه وه، هه یاران! چۆنه خه ریکه کارکردی پیتییک له زۆر وشه دا به ده سستی خۆمان ده گۆرتین. تهوه به شیککی ئاکامی گوئ نه دانه میراتی

زمانی و پابند نه بوون به زمانی زگماکییه و زور نمونه و هه لبت زور هوکاری دیکه له کاردان که باس کردنیان دهره تیکی هه راو ده خوازی.

(۲)

زمانی زگماکی بهو زمانه ده گوتری که مندا ل پاش نه وهی له دایک ده بی، له شوینی هاتنه سهر دنیای ده بیستی. ورده ورده فیبری ده بی و پیی ده دوی. هیچ نه ته وه به که له دنیا دا نابیننه وه که لانی که م نه یان نتوانی بی له ناو چوارچی وهی بنه ماله کانی خو یاندا به زمانی زگماکی خو یان بدوین، ته نانه ت نه وه ده لانه ی بو سهرینه وهی شوناسی که مه نه ته وه کانی ناو چوارچی وهی جوغرافیای سیاسی خو شیان هه ول بیان داوه، له تا کامدا نه گهرچی توانی بو یانه به شتی که له زمانی دایکی خو یان دا بپرین و بینه هو ی نه وهی زمانی نه ته وهی سهر ده ست و هه ژموون و هه بگرین، به لام له تا کامدا نه و پرورژه به سهری نه گرتوه و به شتی که زور له کو مه لانی خه لک له فیترگی بنه ماله دا زمان فیر بوون و یاسا و ریسا کانیان به شتی وهی ئاسایی و نایاسایی پاراستوه. نه و تایه تمه ندی به ش بو نه و نه ته وه و زمانانه راسته که بو خو شیان که لکه له ی پاراستنی زمانی خو یان هه بو یی و له به ره ره کانی شوناس و ناسنامه دا، خو یان به ده ست وه نه دای. نه گینا زور زمان هه ن که تی دا چوون، هو کاره که شی نه وه به ئاخ بوهرانی ویستی پاراستن و خو شه ویستی بو ده ول مه ند کردنیان له ناخ و له پلاندا نه بووه و بی شهر و کی شه سر او نه ته وه و جگه له ئاسه وار تی که کتی به کاندای هی چیان له نه ما وه ته وه، به لام نه و نه ته وه ی زه بر و نه نگی تای به تیان بو گو پین و رووشاندنی زمان له سهر بووه، نه گهر خو یان نه و دیارده شوناس سازهیان به گرینگ زانیی و ده ستیان له داوینی به رنه دای، له ملام لانی به دا روو سوور ده رکه وتوون و شکستیان به نه یار هینا وه.

نمونه ی نه زور دووری دوخی زمانی کوردی له ولاتی تورکیایه، که پاش قه دهغه کردن و سهر کوت کرانی ئاخ بوهرانی و هه ول بو سهرینه وهی هاوکاتی زمان و شوناسیان، له تا کامدا نه و هه ول له گه ل شکست به ره روو بوو. ئیستا نه و که سانه ی سهر ده می که نه یانده و پیرا له دهره وهی بنه ماله کانیان به زمانی زگماکی خو یان بدوین، به پانه وه له سهر ده یان که نالی ته له فزیونی و رادیوی، سهدان و هه زاران مالپه ر، گو قار و پرورژنامه

هه ره بهو زمانه ده نووسن و هه ولی به هیز کردن و خه ملام دندی ده دن، که واته وه ک چو شوناس به شتی که هه ره گرینگی که سایه تی هه ره مرؤ فیک پی که دینی، زمان له پی که هاتن و گوهرانی شوناس و ما که شوناس سازه کاندای رولی کارای هه به، چون نه گهر به شتی که له و ماکانه بریتی بن له نه ده بیاتی نه ته وه بی، می ژوو، نه فسانه و ئوستووره کان، نه وه هه موو نه وانه له ری زمانی وه ده رسکین و بالا ده که ن و له به ستینی زماندا دهره ده کون و خو یا ده بن. به کورتی ده توانین بلتین یه کتی که له کو له که به هیزه کانی شوناس ساز بو هه ره نه ته وه یه ک زمانه.

وه ک چو زمان ده توانی نیشاندهری شوناسی تا که کان و شتی وهی که لک له و ده رگرتنی شی ده رخری که سایه تی نه وان بی، به هه مان شی وه، ده توانی له ناساندن و ده رخنستی شوناسی نه ته وه بی شدا رول بگریی، هه ره بو به هه رچی نه و زمانه ده ول مه ند و سهر به خو و خاوه ن یاسا و ریسا بی، ده قی دا هینه رانه ی زیاتری پی به ره هم دی و بی گومان زمانی که خاوه ن ده قی ناسراوی زور بی، که سایه تی ده ول مه ند تر و جیگی سهر نجتی ده بی. نه گهرچی نه و واتایه وه ک "پریستیژی زمان" باسی کراوه و له تا کامدا باسی نه وه کراوه که هه موو زمانه کان وه ک یه کن و هیچ زمانی که سایه تی و پریستیژی له زمانه کانی دیکه سهر تر نییه، به لام نکول بیان له وه ش نه کردوه که کو مه لیک هو کاری فه ره نگی و سیاسی و ناسرانی زیاتری زمانه که ده توانن له سازبوونی نه و پریستیژی زمانی کاندای رول بگریین. (صدر: ۱۳۹۴) نه و کو مه له هو کاره ده توانی نه و ده قانه شی له گه ل بی که بهو زمانه ده نووسرین و دناسرین، نه و گو زانی و دیالوگی فیلمانه ش بگریته وه که ده بینه و پردی سهر زاری خه لکی به شتی که زور له کو مه لگی که چه ند زمانی، یان له کو مه لگی جیهانیدا، جا نه وانه نه گهر ده سته لانی سیاسی و میراتی می ژووی و ورده فاکتوری دیکه شی له گه ل بی، نه وه ده رکه وتنی نه و زمانه گه شتر و پله ی له ریزه ندی زمانه کاندای سهر تر ده نوینتی.

له دنیای ئیستای نووسینی کوردیدا دوو هه ول ده بیترین که هاوکات هه م جیگی دلخو شی و هه م مایه ی دل راو کین. نووسینی به لیشا و به زمانی کوردی له لایه ن هه موو چین و تویره کانه وه، جیگی دلخو شییه، چون نه گهر به یارمه تی را که به نه گشتی به کان و لیشاوی

رۆژنامه و ههفته‌نامه و گۆنپاره‌کان نه‌با، خۆبێندنه‌وه‌ی کتییی کوردی هه‌ر تا‌کوته‌را ده‌بوو و له‌ نه‌بوونی سیستی په‌روه‌رده به‌ زمانی زگم‌اکی، په‌ره‌گرتنی ئه‌ده‌ب و زمان و ده‌قی کوردی، تووشی که‌ند و کۆسپ ده‌هات و ته‌گه‌ره‌ی گه‌وره‌ی ده‌هاته‌ری، به‌لام به‌ په‌خسانی ئه‌و هه‌له‌ له‌و خه‌مه‌ رزگار‌بووین و هیمن‌گوتنه‌ی "ئه‌و زمانه‌ شیرنه‌ی ئی‌مه‌ش په‌ره‌ی ده‌گرتنه‌وه... نادرێ چیت‌ر کتیب و ده‌فته‌ری ئه‌شعاری کورد". (هیمن: ۲۷۰۸) که‌ لیته‌دا "ده‌فته‌ری ئه‌شعار" به‌ پیتی ریتسای "باسی پارێتیک و خواستی گشتیک" هیتمایه‌ بۆ هه‌موو زمان و که‌له‌پووری نووسرای کوردی، که‌ له‌ ئیستا و له‌ دنیای به‌ جیهانی کراودا، ده‌روازه‌کانی نووسین و خۆبێندنه‌وه‌ به‌و زمانه‌ نه‌ته‌وه‌یییه‌ به‌ رووی قوتابی، مامۆستا، نووسه‌ر و خۆبته‌رانیدا کراوته‌وه‌ و ئی‌مه‌ش وه‌ک هه‌موو گه‌لانی دی له‌ ده‌رفه‌ته‌کانی جیهانییون که‌لک و ده‌رده‌گرین، هه‌له‌به‌ت ده‌بی له‌به‌ر زیانه‌کانیشیدا خۆرا‌بگرین و بۆ که‌م‌تر کردنه‌وه‌یان هه‌ول‌ بده‌ین.

ئه‌وه‌نده‌ی نووسینی کوردی به‌ستینی به‌ریلاوتر ده‌بی، به‌ هه‌مان راده‌ هه‌ست به‌وه‌ ده‌کرێ پلان بۆ نووسینی راست و بی‌گرێ، چ له‌ بواری ریتزمان و چ له‌ باری ریتنوسه‌وه‌ که‌م‌تر وه‌به‌رچاو دی، ئه‌وه‌ش بووته‌ هۆی ئه‌وه‌ی له‌ ئیستای نووسینی کوردیدا، هه‌ر که‌س به‌ سه‌لیقه‌ی خۆی له‌ ریتنوسیتیک که‌لک و ده‌ریگرێ و له‌ باری ریتزمانیشه‌وه‌ به‌ گوێه‌ی ئه‌وه‌ی زیاتر له‌ ژتیر کاربگه‌ری کام راگه‌یاندن‌دایه‌، له‌ کام بواری چالاکه‌ و سه‌رچاوه‌ی زانیاری زمانیه‌که‌ی کامه‌یه‌، به‌ره‌و ئه‌و ئاقاره‌ نووسینی لار ده‌کاته‌وه‌. ئه‌وه‌ له‌ حالیکه‌دا به‌ ئاستی ریتزماندا، ریتسای پته‌و و زۆر جار نه‌گۆر هه‌یه‌. له‌ نیوگه‌لانی دنیا‌دا، ریتنوس و ریتزمانی تایه‌ت له‌ سه‌ره‌کیترین کاره‌کان له‌ بواری فیتکاری زماندان و پیم و نییه‌ هه‌ر که‌سێک بتوانێ به‌بی په‌چاوکردنی کۆمه‌له‌ یاسایه‌کی ریتزمانی، ته‌نانه‌ت هه‌ندیک قه‌رار و بریتی ریتنوسی، چۆنی پێ باش بی و بنووسێ و ئه‌گه‌ر واش بکات نووسینه‌که‌ی نا‌پوخت و کیتشه‌دار ده‌رده‌که‌وێ. هه‌له‌به‌ت کیتشه‌ی ریتنوس گشتیتره‌ و ئه‌و گرفته‌ ئیستاشی له‌گه‌ل بی، به‌ گشتی له‌ نیو فارسه‌کانیشدا که‌ زمانه‌که‌یان زۆر زیاتر له‌ زمانی کوردی کاری پێ کراوه‌ و بی‌ری لێ کراوته‌وه‌، به‌نه‌ب نه‌بووه‌، به‌لام تا راده‌یه‌کی زۆر که‌م کراوته‌وه‌. ئه‌وه‌ش له‌ نووسینی‌کدا ده‌رده‌که‌وێ که‌ له‌ لایه‌ن

نووسه‌ر و ویراستاریکی به‌ ناوبانگی فارسه‌وه‌ نووسراوه‌. "من تا ئیستا هه‌له‌چنی زۆر بنکه‌ و ناوه‌ند بووم. ئه‌گه‌ر به‌ قامک بیانیتیرم ده‌توانم ناوه‌نده‌کانی بلا‌وکردنه‌وه‌ی وه‌ک "ئه‌میر که‌بیر" و "مه‌درسه‌" و "سابرین" و "بنکه‌ی نووسین و پلان دارپێژی کتیبه‌ ده‌رسییه‌کان" و "وه‌زاره‌تی ئی‌رشاد" و... ناو بپنم. تا ئیستا له‌ هیچ کوی ویراستاریم نه‌کردوه‌ که‌ ریتنوسه‌که‌ی له‌ گه‌ل ریتنوسی لانی که‌م بنکه‌یه‌کی دیکه‌ یه‌ک بگرتنه‌وه‌. راستیه‌که‌ی هه‌ر شویتیک له‌ هه‌وای خۆی لیده‌دا. (گه‌وری: ۱۳۸۳) ئه‌و کیتشه‌یه‌ کاتیک سه‌رنج‌راکیتشتر ده‌بی که‌ ده‌گاته‌ ئه‌و گۆنار و کتیب و بلا‌فۆکانه‌ی بۆ مندال و میتردمندال بلا‌و ده‌بنه‌وه‌، به‌لام به‌ گشتی ئه‌و نووسه‌ره‌ پیتی وایه‌ له‌ ریتنوسدا یاسایه‌کی هه‌مه‌گیر له‌ ئی‌ران په‌چاو ناکرێ، ئه‌گه‌رچی به‌ هۆی زۆری چاپی کتیب و رۆژنامه‌ و نووسینی زانستی و... تاد وه‌، ورده‌ ورده‌ خه‌ریکه‌ لیک‌ نزیک بوونه‌وه‌یه‌ک له‌ سه‌ر ریتنوس به‌دی دی، ئه‌وه‌ش باشیه‌که‌ی ئه‌وه‌یه‌ ئاخیه‌ور، نووسه‌ر، مندال و میتردمندال، له‌ به‌کاربردنی زمان و نووسین به‌ زمانیک یارمه‌تی ده‌دا و له‌ سه‌رلیتشی‌واوی ده‌ریازیان ده‌کات، هه‌ر بۆیه‌ ده‌توانین بلتین به‌ پیتی ئه‌و گوته‌یه‌ په‌نگه‌ کیتشه‌ی ریتنوسی کوردیش جاری به‌ ته‌وای به‌نه‌ب نه‌بی، به‌لام لانی که‌م ده‌بی لیک‌ نزیک بوونه‌وه‌یه‌ک به‌ په‌چاوکردنی هه‌ندیک قه‌رار و بریتی گشتی به‌دی بی. بۆ وینه‌ ئه‌گه‌ر ئاوێر له‌ راگه‌یاندنه‌ فارسیه‌کان بده‌ینه‌وه‌ که‌ زمانیان له‌ ئی‌مه‌ نزیکه‌، هه‌موو راگه‌یاندنه‌ بینراو و بیسراو و نووسراوه‌کان، ئه‌گه‌ر نه‌شلتین به‌ تیکرایی به‌ چه‌شنیک ده‌نوسن و ده‌دوین، ده‌توانین بلتین له‌ ده‌قه‌ فه‌رمی و هه‌وال و بابه‌ته‌ جیددییه‌کاندا - نه‌ک گوته‌ی رۆژانه‌ی بۆ وینه‌ ئه‌کتهریکی سینه‌ما که‌ به‌ زاوه‌ی تایه‌ته‌ی فلان شار و ناچه‌ ده‌دوێ و شیرینی کاره‌کشی هه‌ر له‌ وه‌دایه‌- زۆر وه‌ک یه‌ک ده‌نوسن و ده‌دوین. ریتنوس لیک‌ نزیک و ریتزمان خاوه‌ن یاسا و ریتسای تایه‌ته‌ی خۆبه‌ته‌ی که‌ لادان له‌و چوارچیه‌وه‌ و یاسایانه‌ به‌ واتای نه‌زانیی زمان دیته‌ ئه‌ژمار. هیچ نووسه‌ریک ناتوانیت به‌ هه‌ر شتیه‌یه‌ک که‌ خۆی ده‌خوازێ و به‌ده‌ر له‌ یاسا زمانیه‌کان بنووسێ. مه‌گه‌ر له‌ ده‌قیکی دا‌هیتنه‌رانه‌ی وه‌ک شی‌عردا، به‌ ناگادارییه‌وه‌ له‌ یاسا زمانی و ریتزمانیه‌کان، وه‌ک شتیه‌یه‌ک له‌ تپه‌رین له‌ ریتسا‌کان و ناسیاری سپه‌نه‌وه‌، له‌و لادانه‌ زمانیه‌نه‌ که‌لک و ده‌ریگرێ، به‌لام کیتشه‌ی

نوسینی ئیمه له و رادهیه دا نییه. نوسینی کوردی به گشتی و له ئاستی هه موو راگه یاندنه کاندایا خاوه ن پلان نییه، ئه وهش زۆر هۆی سیاسی و کۆمه لایه تی و... هه یه. نه بوونی سیستمی فیکاری زانستی و پشت پت به سترای، نه بوونی ئه و بلاقۆک و نامیلکانه ی له و باره وه هاتوونه ده ری؛ که هه لبه ت زۆریه شیایا شیوازه که یان له گه ل یه ک جوداوازی هه یه. ئه و که شه سه رلیشیاواوه ی زۆریه ی هه ره زۆری نووسه ر و خوینه ری کوردی به دوا دا دی. له و وا ره شدا نه بوونی سه رچاوه یه کی زانستی گرفتی سه ره کییه.

جودا له بواری نوسینی ئه ده بی که هه لبه ت کیشه ی که له ی دیکه ی به دواوه یه و ته نیا وه ک ئاماژه ده توانم خواستنه وه ی به لیشاوی وشه ی زمانی فارسی له نوسینی کوردیدا به نمونه بینه وه، ئه ویش له ژیر ناوی نا بۆ په تی نووسین. ئه و دیارده یه له درێژ ماوه دا کاریگه ری نه رینی زۆری له سه ر زمان و ئه ده بی ئیمه ده بی. بێ گومان ئه وهش ده زانم ئه گه ر زمان سیستمی ده برین بچ، ئه وه جاری وایه بۆ ده برینی واتایه ک، ده شیت واژه و ده سته واژه یه ک له زمانی نه ته وه ییدا نه دۆزیته وه و چار نییه که یان ده بی وشه ساز بکه ی، یان وشه له زمانی تر بخوازییه وه، ئه وه واته کراوه بوونی زمان و له زاوژیدا بوونی ئه و زمانه. له هه ردوو بوادا ده بی زۆر به وردی له بابته که به روانین، یان ده بی سازکردنی وشه که سه نگ و سووک بکری و وشه یه ک ساز بکری جودا له وه ی هه لگری ئه و واتایه بێ مه به ستمانه، له پووی زمانیشه وه گرفتی نه بی، یان وشه یه کی بیانی که وی که بین که هاوتا و هاوواتای له زمانی خۆماندا ده ست نه که وی. راسته له زاوژیدا بوونی زمان، به واتای توانایی به ره مه هیتانی شیوه ی نوپی وشه به پیی رتساکانی ناو زمانی دایکییه، ئه وهش له تایبه ته ندییه گرینگه کانی زمانه "امیر ارجمندی: ۱۳۹۲)، به لام نه ده رفه تی وا هه یه هه موو که س بتوانی بیه قۆزیته وه و نه وشه خواستنه وهش به واتای ئاوه لا بوونی ده روازه ی زمانه به پووی هه موو وشه و ده برینیکی غه یه کوردیدا. کاتیک به ئه نقه ست، یان به هۆی ئاشنا نه بوون به پیکهاته و پانتایی زمانی نه ته وه بی، ئه گه ر بۆ وشه و واژه یه ک چه ندان هاوتا و هاوواتای کوردی هه بی و وشه ی فارسی زه ق بکریته وه، ته نیا نیشانده ری ئاشنا نه بوونی نووسه ره که یه به زمانی نه ته وه بی خۆی. له

شوپنی خۆیدا پیوسته به جودا هۆکاره کانی ئه و گوته یه به خریته روو که بۆچی کاتیک وشه یه ک چه ندان هاوتا و هاوواتای له زمانی کوردیدا هه یه، که سانیک هاوسه نگه فارسییه که ی به چه شنی بێژکردنه له هه مان زماندا به کاردین.

دیارده یه کی دیکه ش که زۆری باس کراوه نوسینی ده قی کوردییه له هه ر ناوچه یه کی کوردستان به زاواوه و بن زاواوه ی هه مان ناوچه. ئه وه که شیککی ساز کردوه که باس کردن له زمانیکی ستاندارد بۆ نووسین بیته خه میکی گه وره و زۆر که س وه ک مه ترسی له سه ر زاواوه ی خۆیان به راوردی ده که ن. به کلا کردنه وه ی ئه و باسه له زۆر لایه نه وه ته گه ره ی گه وره ی له به ره. که سانیک له ده لاقه ی مافی مرۆقه وه تیی ده روان و هیتانه کایه ی ئه و بابه ته یان پت باسی سه ره. که سانیکیش پاساوی ناوچه گه ری دیننه وه. زۆر که سیش به هۆی ئه وه ی تاوانبار نه بن به وه ی مافی زاواوه و بن زاواوه کانی دیکه پیشتیل ده که ن هه ر توخنی ئه و باسه ناکه ون، ئه وهش ده بیته هۆی که له که بوونی گرفته کان و به داخه وه تا به ره به ره ئه و گرفته نه خرینه روو و ریگیان بۆ نه دیتریته وه دۆخی نوسینی کوردی هه ر دی و ئالۆزتر ده بی. پرسپاریک که لیره دا ده کری بیته پیش ئه وه یه: ئایا له هه موو دنیا و ته نانه ت له دیموکراتترین سیستمه کانی سیاسی و فیکاریدا، ده کری له نیو ئاخپه ورانی زمانیکدا هه ر که س به زاواوه ی خۆی ده قی دا هیتنه رانه نا! به لکو ده قی زانستی و په خنه بی و پسپورانه بخاته روو. بۆ وینه ئایا خه لکی هه موو ویلایه ته کانی ئه مریکا به یه ک زاواوه ی هاوبه شی ئینگلیزی ده دوتین؟ ئه ی ئه گه ر وه لام نایه، ئایا هه ر ویلایه تیک له زاواوه ی خۆی بۆ نووسین و فیکاری فه رمی و زانستی که لک وه رده گری؟

ئینسیکلۆپیدیای "ویکیپیدیای" له ژیر نیرتکی "کولتور و هونه ری ئه مریکا" دا چه ند دیرتکی له کتیبی "فه ره نگی زمان و کولتوری ئینگلیزی" Dictionary of English Language and Culture "راگوتستوه که بۆ ئه و بابه ته سه رنجراکیشه: "له ئه مریکا، له ناوچه جوداکانی ئه و ولاته، خه لک به زاواوه ی جۆراوجۆر ده دوتین. هه ر ناوچه یه ک زاواوه ی تایبه تی خۆی هه یه. بریتانیا به به راورد له گه ل ئه مریکا ره نگاوه رهنگی زاواوه کانی زیاتره و خه لکی بریتانیا به پیچه وانه ی ئه مریکاییه کان ده توانن باشتتر جوداوازی زاواوه کان

دهستنیشان بکهن. خه لکی ئەمریکا ده توانن زاروهی که سیکی نیویۆرکی له گه ل که سیکی باشووری ئەمریکا لیک هه لاویرن، به لام له زاروهی که سیکه وه ناتوانن شوینی نیشته جی بوونه که شی دهستنیشان بکهن. له ئەمریکا زاروهی ستانداردی رادیۆ و تهله فزیۆن زاروهی "رۆژئاوای-ناوه راستی" ئەو ولاته یه. "ویکیپیدیا" ئەو له ئیتران ئایا فارسه کانی ئیتران هه موویان یه که زاروهیان هه یه؟ ئەو بو هه موویان زمانیکی فه رمی له نووسیندا به کار دین؟ هه ر له کۆنترین دهقه کانیانه وه که بریتی بن له به ره مه می که سانی وه ک "ئه سه دی تووسی"، "فیردهوسی"، "عه تتار"، "به به قی" و سه دان و هه زاران شاعیر و نووسه ری دیکه تا دهقی نووسه رانی ئیستایان، ئە گه رچی به پتی به ره وه پیتش چوونی زه مان که م تا کورتیک جوداوازی له ئاوازی هه ندیکیاندا ده بینرئ و ئە وهش بو زمانیک که میژووی نووسینی هه زار ساله ی هه یه ئاساییه، ته نانه ت ره نگه له زۆر بوارد به هۆی کرانه وه ی ئەو زمانه به رووی زانستی نوئ و بواری بیرکردنه وه ی نوئ، هه ست به هاتنه ئارای زمانیکی زۆر نویتر بکرئ، به لام به گشتی زاروه هه مان زاروهی ستاندارد و یاساکان که م و زۆر هه مان یاسا زمانییه کانی. ئەو گۆرانه له ئاستی ساز بوون و دهوله مه ند بوونی زمانیک به واژه و دهسته واژه و وشه ی سه رده می نوئ، ویستی هه موو نووسه ر و چالاکیکه که زمان که ره سه ته ی کاریتی، دیاره له م بواره شدا روانگه ی جودا هه ن. دوکتۆر "عه لی محه مه د حه ق شناس" پتی وایه "گۆمه لگا حه ماسی" یه کان زیاتر له سه ر په سه نایه تی پیتدا گرن و "گۆمه لگا تراژیک" ه کان زیده تر خوازیاری گۆرانکارین. ئەو گۆرانه شی له باسی دهقی "شانه م" دا هینا وه ته به رباس: "ئه گه ر وه ک نمونه ولاتی ئیتران له گه ل ولاتی ئینگلیز هه لسه نگینین؛ بۆمان ده رده وه ی که ئالوگۆر له گۆمه لگای یه که مدا زۆر که متره له گۆمه لگای دووهم؛ بو وینه له بواری زماندا هه ره ک ده زانین له ئیتران، به دریتزایی ئەو هه زار ساله ی سه رده می ئیمه ی له گه ل زه مانی "فیردهوسی" لیک دوور خسته وه ته وه، زمان ئە وه نه ده ی ئالوگۆر به سه ردا نه هاتوه که وای لیبج ئیتر ئیمه نه توانین شیعه ری فیردهوسی و به ره مه می هاوزه مه انه کانی ئەو بخوینینه وه و تیی بگه ین، به لام ئەو بابه ته له ئینگلیز وانییه. له وئ زمانی ئینگلیزی ته نیا له ماوه ی سئ سه د و په نجا سال دوای "شه کسپیر"

ئە وه نه ده ی ئالوگۆر به سه ردا هاتوه که ئیتر ئە مرۆ که ه یج ئینگلیزی زان و ئینگلیزی زمانیک ناتوانی به بی یارمه تی مامۆستا و خویندن و کتیب، شیعه رکانی ئەو شاعیره نه ته وه بییه ی ئە وئ بخوینیتته وه و راسته وخۆ تیی بگات. (حه ق شناس: ۱۳۸۱) ئە وه راست و حاشا هه لنه گره که زمان ده بی به رده وام له زاوژیدا بی، به لام هه ر ئەو زمانه ناکرئ یاسامه ند و خاوه ن پلان نه بی. ئە وه ی "حه ق شناس" باسی ده کات راستییبه که ی قوئاعی دوای ره وانده وه ی ته می خه مه کانی راست نووسین و بی کیشه نووسینه، واته ئیمه چ له نووسیندا باسی نویتترین میتوده کانی ره خه بکه ین و چ باسی وه رزتری و سروشت، ه یج رتبه کی دیکه جگه له دروست نووسین به مه به ستمان ناگه یه نی. جودا له دروست نووسین بابه تی نووسینی دهقی زانستی و ره خه یی و فه رمی به زاروه جودا کانییش کیشه که ئالۆتر ده کات.

یه کلایی کردنه وه ی ئەو کیشه یه کاریکی یه کجار دژواره، چون به داخه وه تا ئیستا جودا له چه ند هه ولکی زانستی بو دۆزینه وه ی وه لام و ریتگاچاره یه ک بو ئەو پرسه، هه وله کانی دیکه زیاتر بو به لاریتا بردنی ئەو باسه بوون و ته نانه ت تا ئەو راده یه چووته پیتش که هسانیک ئەو باسه بخه نه روو؛ زاروه ی هه ورامی هه ر زاروه نییه، به لکو زمانیکی سه ره خۆیه. زمانی سه ره خۆ، واته شوناسیکی تایبه ت، ئە وهش یانی شۆرانه وه له شوناسی نه ته وه یی کۆمه لیک له ئاخیه رانی زاروه یه کی ده وله مه ندی زمانی کوردی. بی گومان هه ر که س و تا قمییک سه ره به سه ته له وه ی چون پلان بو داها تووی زمانی خۆی داده نی، به لام ئەو پلانه له ده ره وه ی ریتگا زانستیبه کان تووشی زیده رۆیی و لادانمان ده کات. ئەو کیشه یه ش ئە مرۆ ورده ورده دیتنه ناو چینیکی دیکه وه که بناغه کانی فیربوونی زمانیان تازه داده ریتزئ. چینی مندال و میردمندال که به خۆشییه وه ورده ورده له رۆژه لاتی کوردستان له لایه ن بنکه و ناوه ند و ریکخراوه ناحکوومییه کانه وه وه به ر به ر خویندن و فیر بوونی زمان ده نرین. بو فیر بوونیش به داخه وه دیسان پلانیکی گشتی لانی که م بو دارشتنی کتیبیکی هاوبه ش نییه که هه موو مندالان و میردمندالانی کورد له کورت ماوه دا که لکی لئ وه ر بگرن و هه ر که س به سه لیه ی خۆی کتیبی فیرکاری زمانی کوردی که خۆی دایرشته وه و رینووسی بو دیاری کردوه و وشه ی بو

هه‌لبژاردوووه ... ده‌کاته سه‌رچاوه. بۆ ئه‌و باه‌ته گشتییانه هزر و تیفکرنییکی زانستی و گشتییی پیکهاتوو له تیفکرنی زۆریه‌ی خاوه‌ن رایانی ئه‌و بواره و ساغ بوونه‌وه‌یان له‌سه‌ر کتیییکی هاوبه‌ش، به‌شیکێ زۆر له‌ کیشه‌کان لانی که‌م تا دامه‌زرانی فه‌ره‌ه‌نگه‌نگه‌ستانییکی زمانی کوردی چاره‌سه‌ر ده‌کات.

ئه‌و باه‌ته‌ش بۆیه بۆ مندال و می‌ردمندال گرینگ و جیگای سه‌رنج‌تیره، چون وه‌کی خاوه‌ن رایانی ئه‌و بواره ده‌لێن مندال له‌ بوارێ فیربوون، به‌ تایبه‌ت فیربوونی زماندا، به‌ توندی ده‌که‌وێته ژێر کاربگه‌ری که‌سانیک که‌ به‌ "ئه‌وانی دیکه‌ی گرینگ"، یان "دیترانی گرینگ" ناویان ده‌برێ. له‌ باسی "دیترانی گرینگ"دا، قسه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه جودا له‌وه‌ی مندال و می‌ردمندال خه‌ریکه‌ فیری زمان ده‌بێ، چون که‌سایه‌تی مامۆستا و فیرکاری پێ که‌سایه‌تییه‌کی بێ وینه‌یه، ته‌نانه‌ت له‌ باری ده‌روونیییه‌وه پیتی وایه زانست له‌ بیری و هزری مامۆستا که‌ی ئه‌و به‌ده‌ر نییه، هه‌ول ده‌دا له‌ پرۆسه‌ی فیر بووندا، لاسایی بکاته‌وه. چون یه‌که‌م لاساییه‌کانی مندال له‌ "دیترانی گرینگ"ه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات، - که‌ سه‌ره‌تا دایک و باب و دواتر مامۆستایه. یه‌کتیک له‌ بواره‌کانی لاسایی زمانه و به‌ کورتی کاتیک سه‌رچاوه‌ی به‌رده‌ستی ئه‌و "دیتره گرینگ"ه‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی که‌متر خاوه‌ن کیشه‌ بێ، ئه‌و مندال و می‌رمنداله‌ی زمانی لێ فیر ده‌بێ، باشتر زمان فیر ده‌بێ و له‌ داها‌توو‌دا باشتری به‌کار دینێ. کاتیکیش سه‌رچاوه و دیتره گرینگه‌که‌ له‌ باری زانستییه‌وه کیشه‌یان زۆر بێ، له‌ داها‌توو‌دا ئه‌و کیشانه له‌ لایه‌ن مندالی‌ک که‌ له‌ سه‌ره‌تاوه به‌ خراپ لاسایی کردوو‌ته‌وه، ئه‌و هه‌لانه دووپات ده‌بنه‌وه و به‌ره‌م دینه‌وه.

ئه‌و یادداشته به‌وه کۆتایی پێ دینم؛ هه‌ول بۆ ساغ‌کردنه‌وه‌ی هه‌ندیک یاسا و ریسای زانستی و ره‌چاو‌کردنی له‌ لایه‌ن هه‌موو نووسه‌ران و شاعیران و راگه‌یاننده‌کانه‌وه، یارمه‌تییه‌کی یه‌کجار زۆری پیشکه‌وتنی زمان و لیک نزیکی‌بوونه‌وه به‌ مه‌به‌ستی پیکه‌یتانی زمانییکی ستاندارد ده‌دا، به‌لام ئه‌و هه‌ول، ده‌خوازێ بێ ده‌مارگه‌ژی ناوچه‌یی و گرتنه‌به‌ری ریتگی نازانستی و ته‌نیا له‌ خزمه‌ت پیکه‌یتانی زمانییکی وه‌ک هه‌و، له‌ نووسینی باه‌ته‌ زانستی و ره‌خنه‌یییه‌کاندا وه‌گه‌ر بکه‌وێ.

په‌راویز:

- امیرارجمندی، نازنین و دیگران (۱۳۹۲) زایایی فرایند ترکیب در زبان فارسی، زبان شناخت، شماره اول بهار و تابستان، صص ۱-۱۴، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- امیر قاسمی، مینو (۱۳۸۳) جهانی شدن و زبان مادری، ماهنامه دیماج اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی به زبان فارسی، ترکی شماره ۱

- حه‌ق شناس، عدلی محمه‌د (۱۳۸۱) مرۆفی حه‌ماسی و مرۆفی تراژیک، وه‌رگیترانی: یونس په‌زایی، ورمی، گۆشاری سروه، ژماره ۱۹۳

- طهوری، مه‌دی (۱۳۸۳) بلیشویی به نام رسم الخط، کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۸۳

- صدر، نیوشا (۱۳۹۴) منطق نهفته در جذابیت یک زبان، روزنامه‌ی ایران شماره ۵۹۴۷

- کلباسی، دکترا ایران (۱۳۸۶) مصاحبه با دکترا ایران کلباسی، www.linguist87.blogfa.com

- ویکسپیدیا، ژیر نیرتکی فه‌ره‌نگ و هونه‌ری نه‌میریکا به گیترا نه‌وه له‌ سه‌رچاوه‌یه (Michael Mayor/Stephen): در Michael Mayor/Stephen: Dictionary of English Language and Culture. Della Third Impression. La Ita- Summers. ویرایش ly/Tipografica: Pearson Education Limited, ed ۲۰۰۸، ۷-۶

- هیتمن (۲۷۰۸) دیوانی هیتمن موکریانی (سه‌رجه‌می شیعه‌رکانی مامۆستا هیتمن)، نووسیار: وریا حه‌بیب، سلیمانی: په‌خشانگای نازادی

- فه‌نگ ده‌خدا: پروانه ژیر نیرتکی: "نبرد"

- فه‌نگ معین: پروانه ژیر نیرتکی: "نبرد"

- فه‌نگ عمید: پروانه ژیر نیرتکی: "نبرد"

- ورده واژه: له‌ لایه‌ن ره‌حه‌تی کاک (نه‌حه‌د قازی) یه‌وه بۆ حرف اضافه‌ پیتنیار کراوه.

- نامرازی پیتوه‌ندی: حرف ربط.

- "دیترانی گرینگ" زا‌راوه‌یه‌که بۆ ئه‌و که‌سانه که‌لکی لێ وه‌رده‌گیرێ له‌سه‌ر پیکهاتن و خۆگرتنی بیری و ناراسته‌ فیکری، ته‌نانه‌ت زانستییه‌کانی که‌سانی دیکه‌ کاربگه‌رییان هه‌یه. ئه‌و کاربگه‌رییه له‌ سه‌رده‌می مندالی‌دا زیاتر خۆ ده‌نوینێ، چون مندال هه‌ول ده‌دا "دیتری گرینگ" رازی بکات.

- باسی پاژتیک و خواستی گشتتیک: ذکر جزء اراده‌ی کل، یه‌کتیک له‌ چه‌شنه‌کانی مه‌جازه له‌ نه‌ده‌بیاتدا و له‌و چه‌شنه‌دا که‌ له‌سه‌ر پیتوه‌ندی پاژه‌کی دامه‌زراوه، له‌ باه‌تییکی گشتی، پاژتیکي ده‌خه‌رتسه‌ روو، به‌لام مه‌به‌ستی ویتزه‌ر، یان نووسه‌ر هه‌مسو باه‌ته‌که‌یه.